

думки, так і внаслідок експертних оцінок фахівців і вчених, які поєднуючись призводять до формування адекватної суспільної відповіді на нього» [4].

Література

1. Закон України « Про військовий обов'язок і військову службу» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>)
2. Кацьора, О. (2020). Соціологічна інтерпретація соціальних проблем. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (6–7), 39–45. doi: 10.15421/172063
3. Конституція України <https://ccu.gov.ua/library/konstytuciya-ukrayiny-oficiynnyy-tekst-stanom-na-1-travnya-2021-r-razom-iz-vytyagamy-z-rishen>)
4. Сердюк О.О. Проблеми визначення соціальних патологій в сучасній соціології (<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUK EwjE45 krOaBAxU AxAIHQzsCmcQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Funivd.edu.ua%2Fscience-issue%2Fissue%2F68&usg=AOvVaw1VOq0phiScwCZHBHMUZCDQ&opi=89978449>)

Янушевський О.М.

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕФЛЕКСІЇ ІДЕЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРАВІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

З появою держави міжплемінні конфлікти та спори набували обрисів війн в тому вигляді, як ми їх сьогодні собі уявляємо та спостерігаємо.

Тому в Середні віки в країнах Європи постало питання знаходження доктрин для виправдання та обґрунтування законності війн, що слугувала б і військовим, і політичним, і економічним цілям. Однак у той же час зустрічаємо окремі погляди, які пропонували революційні на той час ідеї «справедливої війни». Зокрема такими поглядами відзначалися польські тогочасні вчені, наприклад Станіслав зі Скарбімежа (Stanisław ze Skarbimierza, бл. 1365–1431 pp.) у своїй роботі ще з 1410 р. «Казання про справедливі війни» (Kazanie o wojnach sprawiedliwych) торкається питань ведення війни, добросусідських відносин, навіть із поганями (якими на той час були дружні до Польщі литовці), відстоює позицію, що jus naturale (природне право) властиве всім народам [3].

Зокрема ним обґрунтовується позиція, що існують два види воєн—справедливі та несправедливі. Ті перші можуть бути визнані тільки такі війни, що ведуться на захист батьківщини, або з метою повернення втрачених земель, навіть незважаючи на те, скільки пройшло часу від їх втрати, а також для отримання відповідного миру. Відповідно несправедливими є війни, що мають на меті загарбання чужого майна або території [4, с. 40]. В той же час він вважав, що навіть справедливі війни можуть вести лише світські особи, а духовні не повинні приймати в них участь.

М.І. Куртинець додає до даних визначень також такі погляди, як: «кожна людина, що має владу над іншими, повинна розуміти відмінності справедливої та несправедливої війни, і, зокрема, не повинна розпочинати війни проти своїх підданих. Згадуються і солдати: у справедливій війні кожний солдат повинен мужньо виступати проти ворога, адже «краще мужньо загинути на війні, аніж щоб він бачив нещастя свого народу і рідних»; продовжує, що солдат має обов'язок виконувати накази та виконувати заборони свого володаря. Сьогодні ми бачимо реалізацію цих ідей як у гуманітарному праві, так і національному кримінальному праві, зокрема щодо відповідальності передусім командирів, а не солдат за накази, що суперечать сучасним уявленням про захист прав людей, правил та звичаїв ведення війни» [7, с.16].

Подібні погляди мав інший тогочасний польський вчений та ректор Краківської Академії – Павел Влодкович (Paweł Włodkowicz, бл. 1370–1435 рр. або 1436 р.). Справедлива війни, на його думку, має на меті або повернення загарбаного майна, або захист батьківщини. Ведення війни задля здобичі він цілком справедливо розцінює як злочин. Природне право властиве також і поганам, які можуть створювати власні держави [1, с. 395].

Два згадані польські вчені сформувавши власні погляди на середньовічне право війни на основі рукописів, робіт каноністів і теологів, показуючи можливість наукової систематизації цієї проблематики навіть в ті часи [6, с. 325]. Вони відомі сьогодні завдяки роботам таких відомих польських вчених, як Ф. Каспарек та Л. Ерліх, які не лише переклали, але й дали оцінку працям цих середньовічних

мислителів – прихильників доктрини *jus gentium* та запропонували сучасний аналіз їх поглядів з урахуванням змін в міжнародному праві та доктрині [2].

В даному контексті застосування ідеї справедливості по відношенню до війни як суспільного явища цікаво дослідити вказану ідею як джерело та категорію права, що регулює саму війну.

Під час війни аспект справедливості у праві набуває особливого значення. Важливо розглянути, які цінності та етичні засади відіграють роль у формулюванні права, що регулює ведення війни. Це, в свою чергу, створює підвалини вирішення на засадах справедливості цілого ряду дилем, які виникають під час конфлікту між правом, законами та воєнними діями.

Ці дилеми чітко сформулювала Кальмук І. П. [5] у вигляді ряду запитань, які без використання ідеї справедливості у праві не можуть бути вирішені.

Таблиця 1

№ п/п	Дилеми	Підхід до вирішення дилеми із урахуванням ідеї справедливості, зокрема, в якості чинника справедливого балансу
1.	«Яка міра справедливості є оптимальною? Чи можна жертвувати деякою частиною населення для забезпечення загальної безпеки? Як забезпечити права всіх груп населення під час бойових дій?»	Війна робить справедливості власний виклик. Законам, що регулюють права людини, доведеться суперничати з тими, що забезпечують безпеку держави. Суперництво проявляється в тому, що закони повинні одночасно забезпечити справедливий розподіл ресурсів, захист прав населення та врегулювання конфліктів.
2.	Яка ж міра патріотизму є прийнятною і чи виправдане заради нього пожертвування? Чи можуть закони обмежувати деякі права громадян у ім'я забезпечення безпеки та уникнення загрози державі?	Закони під час війни починають прийматися із жорстким акцентуванням їх на національну ідентичність та патріотизм. Вони непропорційно закріплюють домінуючу роль воюючої держави, пріоритетну мобілізацію ресурсів для її захисту. Проте це також зумовлює різке обмеження ідеї справедливості в ім'я нібито національних інтересів. Ця дилема потребує вироблення справедливого балансу між індивідуальними правами та загальною безпекою.
3.	Як реагувати на злочини, які вчиняються під час конфлікту? Як забезпечити справедливе покарання винних, не піддаючи сумніву гуманітарні цінності? Як боротися з тероризмом та	Вищезазначений баланс відразу починає розхитуватися конкретними ситуаціями, зокрема при ставленні до ворогів та вчиненні дозволеного насильства. Його збереження потребує застосування справедливості при покаранні та відновленні правопорядку в

	загрозами безпеки, не відмовляючись від етичних норм і прав людини? Як забезпечити захист цивільного населення в умовах збройних конфліктів?	умовах воєнних дій. Суспільству під час війни слід застосувати філософське розуміння права на базі гуманізму, справедливості та збереження основних цінностей навіть у найважчі часи.
4.	Як забезпечити перехід від конфлікту до стабільності, зберігаючи справедливість та права всіх громадян?	Ключовим тут є забезпечення розуміння, толерантності та справедливого врегулювання конфліктів, а також для створення життєздатного післявоєнного майбутнього. Ця дилема потребує філософського поглиблення у питаннях помсти, відшкодування збитків та відновлення правопорядку.
5.	Які міжнародні норми та стандарти важливі для забезпечення гуманітарної допомоги, захисту прав людини та запобігання злочинам проти гуманітарного права? Як національне законодавство може враховувати міжнародні зобов'язання та норми під час війни?	Справедливість права під час війни також також важлива для встановлення справедливого балансу між міжнародним і національним правом.
6.	Як забезпечити ефективне управління та координацію дій у воєнний час, зберігаючи демократичні принципи та захист прав громадян?	Право в умовах війни також може впливати на структуру влади та розподіл повноважень. Ця дилема потребує унормування справедливого балансу між авторитаризмом і демократією, відповідальністю влади перед суспільством та потребами безпеки
7.	Як забезпечити доступ до об'єктивної та різноманітної інформації, яка допоможе громадянам зрозуміти контекст подій, оцінити можливі наслідки та прийняти обґрунтовані рішення?	Філософський аспект тут відображає значення свободи слова, розуміння істини та обов'язку влади надавати чесну та відкриту інформацію суспільству.
8.	Як забезпечити безпеку жертвам війни, належні умови життя і захист від будь-яких форм насильства та дискримінації?	Філософський аспект права в умовах війни підкреслює роль жертв і потребу у захисті прав і добробуту найбільш вразливих груп суспільства—дітей, жінок, інвалідів, біженців та ін. Це особливо потребує застосування справедливості, етики та гуманізму у контексті війни.
9.	Як встановити межі між воєнними діями та злочинами проти людства? Які моральні та юридичні норми повинні регулювати поведінку солдатів, військових лідерів і цивільних	Справедливе право в умовах війни відображає невідворотність відповідальності за воєнні злочини та порушення міжнародного гуманітарного права.

	осіб під час збройних конфліктів?	
10.	Які наслідки мають дії, які приймаються відповідно до воєнного права? Чи існують об'єктивно справедливі рішення у контексті війни, чи кожен вибір ґрунтується на індивідуальних моральних переконаннях та ситуації?	З філософського погляду, право в умовах війни потребує унормування понять таких відповідальності та вибору.
11.	Як забезпечити дотримання міжнародного гуманітарного права під час війни? Чи є глобальна відповідальність за захист прав людини під час збройних конфліктів?	Філософія справедливого права під час війни також ставить питання про важливість інтернаціонального співробітництва і дотримання міжнародних договорів та стандартів.
12.	Як забезпечити відшкодування збитків тим, хто постраждав унаслідок воєнних дій? Як компенсувати матеріальні та моральні збитки, втрати та страждання, що спричинені конфліктом?	Право в умовах війни також спонукає до обговорення питань справедливості в аспекті компенсації за страждання. Філософія права нагадує про важливість справедливого врегулювання цих питань і забезпечення гарантій прав постраждалих.
13.	Як зберегти історичну пам'ять і культурні цінності під час збройних конфліктів? Як підтримати інтелектуальний розвиток і навчання, попри виклики війни?	Законодавство в умовах війни також має забезпечити збереження духовної та культурної спадщини. Ці аспекти філософії права потребують унормування значення культурної різноманітності та освітніх цінностей для збереження справедливості як етичної, правової та філософської категорій.
14.	Чи можемо ми враховувати дії минулого, коли створюємо закони під час війни? Які уроки можемо взяти з історії, щоб уникнути повторення помилок та забезпечити більш гуманний та справедливий військовий вплив?» [5]	Нарешті, філософський аспект права під час війни нагадує нам про значення історичного досвіду та навчання на помилках, які неможливо досягти без вивчення законів історичної справедливості щодо причин та наслідків війн та конфліктів .

Всі ці аспекти філософії права під час війни вказують на важливість морального виміру ведення бойових дій. Вони нагадують, що закони і правові норми мають відображати глибокі цінності суспільства, його прагнення до справедливості, гуманності та миру. Філософія права під час війни допомагає суспільству визначити свій шлях у важких обставинах, зберігаючи основи гідності, прав людини та моральних норм.

Філософське обговорення права під час війни підсилює значення етичного виміру справедливості рішень, які приймаються в цей період. Це може включати роздуми про припустимість та обмеження використання сили, застосування технологій, що можуть завдати непередбачувані шкоди, та питання моральних обмежень у військових діях.

Також філософія права нагадує про важливість просування альтернативних шляхів вирішення конфліктів, таких як дипломатія, перемовини та мирні переговори. Вона дає змогу зрозуміти, що насильство не є єдиним розв'язанням, а існують інші способи досягнення

справедливого миру та врегулювання післявоєнних суперечок замість необхідності вести хайнавіть тисячу разів справедливій війні.

Отже, філософський аспект права під час війни спонукає до глибокого роздуму про природу права, а також справедливості та етики як його джерел. Вирішення складних дилем і завдань, які виникають під час війни, потребує філософського розуміння справедливості та мудрості при її застосуванні, що допомагає створити міцну основу для майбутнього суспільства, в якому справедливість і гідність залишаться недоторканими навіть у найскладніших обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Grzybowski K. The Polish doctrine of the law of war in the fifteenth century: a note on the genealogy of international law. *The Jurist*. Vol. XVIII. Nr. 4. October, 1958. S. 386–411.
2. Jasudowicz T. *Śladami Ehrliha: do Pawła Włodkowica po naukę o prawach człowieka*. Toruń : Wydaw. Comber, 1995. 205 s.
3. Kazanie «O wojnach sprawiedliwych» Stanisława ze Skalbmierza z pierwszej połowy 1410 roku. URL: <https://ru.scribd.com/document/113815361/Kazanie-O-wojnach-sprawiedliwych-Stanis%5%82awa-Skalbmierza-1410-rok>.
4. Nowak Tadeusz Marian. Zagadnienie wojny sprawiedliwej w polskiej literaturze prawnej XV i XVI wieku. *Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej*. 2001. Nr 7, s. 39-44.
5. Кальмук І. П. Філософський аспект законодавства України під час війни. *Часопис Київського університету права* • 2023/2, с.27-30.
6. Куртинець М. І. Розвиток науки міжнародного права середньовічної Польщі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 324–328.
7. Куртинець М. І. «СПРАВЕДЛИВА» ВІЙНА У ПОГЛЯДАХ ПОЛЬСЬКИХ ВЧЕНИХ СЕРЕДНІХ ВІКІВ. Збірник тез доповідей Науково-практичної конференції присвяченої проблематиці захисту прав людини в умовах збройного конфлікту – 15 квітня 2021 р. С. 16–17.